

benne rejő, implicit lehetőség. Az egész könyvön végig érződik valami görcsös visszafogottság, ami néha mintha belső gátlások, máskor meg szövegösszefüggések logikai láncolatát megbontó „húzások” következménye volna.

Valószínűleg ilyen okok is közrejátszottak abban, hogy a téma leszűkített keretén belül is egyes vonatkozások bizonyos fokig homályban maradtak. Nem derül ki például elég világosan, mi volt az oka annak, hogy az antifasiszta egységfrontnak a kezdeményezésében és szervezeti előkészítésében is nagy szerepet játszó baloldali erők — a munkásmozgalom ifjúsági és párt-képviselői, de főként a már egységfront-szervezetként működő MADISZ miért nem kaptak *szervezetileg* is megfelelő szerepet a Vásárhelyi Találkozóban? Az ismertetett programokból egyértelműen kiderül, hogy a Találkozó a népek testvéri együttélése, demokratikus és szociális jogai melletti demonstratív kiállás volt, ahogy Gaál Gábor jellemezte: „a nyugati arcvonalhoz hasonlatos képződmény”. Nem eléggé tisztázott viszont, mennyivel volt több és kevesebb, mint az egykori romániai kommunista népfrempolitika programja.

A két világháború közti antifasiszta egységfrontpolitika értékelése a nemzetközi és a magyar mozgalom történetében is még sokat vitatott, le nem zárt téma. A népfrempolitika sehol nem tudott tartós, áttörhetetlen gátat emelni a növekvő erejű fasizmussal szemben. Az is történelmi tény azonban, hogy ott tudtak a fasizmussal a legtovább szembeszállni, s ideiglenes felülkerekedése után is ott bontakozott ki vele szemben a legnagyobb ellenállás, ahol a népfrempolitika tömegeket átható szellemi erővé tudott válni. Napjaink szocialista mozgalmainak tanulságai is a népfrempolitika elveit igazolják. Nincs tehát ma már szükség vele kapcsolatban olyan jellegű apologetikára, ami szinte az egész könyv szellemét belengi. Az antifasiszta mozgalmak, s a nemzetiségként élő magyar kisebbségek történetének feltárásában is ma már legcélravezetőbb az objektív, tényközlő metodika és a tiszta fogalmakkal dolgozó stílus. Mindemellett elismerésre méltó bátor kezdeményezésként kell üdvözölni Csatári Dániel tudományos és tiszta szándékú vállalkozását. S épp mert e témakörben közelmúltunkig élő gyakorlat volt a tiszta szándékokat több oldalról is kétségbe vonni, úgy látszik, hogy a szerző szükségesnek tartotta a témájára vonatkoztatott apologetikát saját magára is, önigazoló módon oly mértékben kiterjeszteni, hogy legevidensebb megállapításait is hivatkozások tömegével látta el.

Minden kutató ki van téve annak a veszélynek, hogy nem tud intakt maradni ta-

nulmányozott anyagának stílusától. Csatári Dánielnek nem lehetett könnyű helyzete ilyen szempontból sem, s a sok idézet alkalmazásával ezt csak nehezítette. Azonban bármennyire is élvezetes Tamási Áron izes erdélyi magyarsága, azt be kell látni, hogy nyelve, stílusa már a magyar irodalmon belül is követhetetlen kuriózum marad, s hatásától különösen őrizkednie kellene egy történésznek.

Adatfeltáró munkáknál eléggé általános szokás, jegyzetekben, vagy mellékletekként közölni a legfontosabb dokumentumokat. A Vásárhelyi Találkozó anyaga nagyrészt szinte teljesen hozzáférhetetlen, tehát különösen indokolt lett volna néhány dokumentumát — például az előkészítő bizottság felhívását, a tanácskozás határozati javaslatait, a Tamási által felolvasott Hitvallást, stb. — külön mellékletként is közölni.

Varga Rózsa

Gergely Sándor: Valami készül. (Szű, Embervásár, Valami készül). Az utószót írta: Tamás Aladár. Bp. 1967. Szépirodalmi K. 656 l.

A húszas évek végének Gergely Sándora bizonytalansággal ismert már Lenin cikkét a pártos irodalomról. Gyors egymásutánban fogant — is most újra közzétett — három kisregénye zsúfolt élményanyagával, cselekményével, szemléletével, agitatív indulatával és tanulságaival valóban része a húszas-harmincas évek egyetemes proletár munkájának. Móricz a fenti világ reménytelen rothadásáról fogalmaz végső ítéletet ekkortájt a *Rokonok*-ban, Gergely Sándor szinte csak a lentiek türelmetlen erjedésére ügyel lázas reménykedéssel. Komor háttérnek, erjesztő-ernyesztő közegnek pedig ott van mindkettejük művében a gazdasági válság.

Nagy alkotói erények és fogyatkozások különös elegye Gergely három kisregénye. Az utószót író barát — harcostárs Tamás Aladár mesterien idézi meg a húszas évek Magyarországot, a „gőrénykurzus” gyalázatát, a legális—illegális munka veszélyeit, kudarcait, pátoszatát és a korban indulatosan eszmélkedő, fejlődő, csodaváró, elzúzó és felröppentő élményeket habzsoló Gergely Sándort. Az embert és az író. Tamás nem lelkendezik fölöslegesen, stílusát csak kevésszer fátyolozza meg hatottság. Volt dolgokról beszél, hiteles tanúságot akar tenni róluk. Sokat szól a kisregényekről is. Szereti és fontosnak tudja őket. Kezeskedik a beléjük zsúfolt élményanyag hitelért. Formátlan-

ságukat, gyakran a nyers, megdolgozatlan anyagot görgető kompozíciójukat a realitásnak nem is egyszer fittyet hányó emberlétást, a motivációt indulattal „pótló” műfogásokat nem véli erénynek, de különösebb fogatkozásnak sem. Inkább csak parancsoló szűkségnek. Arról pedig nem beszél, hogy a három mű valóban szokatlan világát fokozatosan higgadó-tisztuló alkotói szemlélet alakítja.

A kisregények minden paránya csupa sístergő aktualitás. Nem az olvasó hibája, hogy közülük a legkorábbiban (Szű 1929.) szinte csak a sístergést érzékeli. Az egészségtelen bőség teszi majdnem élvezhetetlenné ez alkotást. Gergely oly sok, alig formált nyersanyagot présel maroknyi helyre, hogy katartikus hatást nem érhet el. Csaknem el-sikkad a mozgalom pátosza is, néha reménytelen zűrzavarban próbálunk tájékozódni. A Debrecenben, Miskolcon, Győrött, Dunaszeren és másutt felhalmozott élményanyag egy helyszínre sűrűl. A nyomor oly kiáltó példába ütközünk lépten-nyomon, hogy már-már belefásulva csak a tendenciát érezzük. A türelmetlenül szaggatott, torlódo cselekményben egymás sarkára hágnak a szereplők. Gyárosok törleszkedő szocdem bürokraták, öngyilkosság következetes sztrájkolók, az osztályellenséghez ügyeskedő puhányok, acél hitű „vákáncsosok”, szájtáti tanács-talanok, keskenyre szorított ajkú agitátorok, a kispolgáriságot levedlő értelmiségiek — ki győznék felsorolni? Néha csak skiccek, karikatúrák, néha szimbóllummá növekvő héroszok. A bonyolításban sok a véletlen, az esetleges. Túlfentül direkt, agitatív rész-letre stilizált plakát, majd vásárian harsány epizód következik. A ziháló, fulladozó stílus is elárulja: a naturalizmus, az expresszioniz-mus égőven járunk.

Már nyugalmasabb az *Embervásár* (1930.), még inkább a *Valami készűl* (1931.) világa. Néhány elv, műfogás ugyan szívós kísérlője Gergely művészetének (nem mindig, vagy elégtelenül motívál, ragaszkodik a direkt, agitatív betétekhez, a mozgalomnak jut a főszerep, az egyén csak a konspirációs gépezet parányi csavarja stb.), ám a stílus és a kompozíció görce sokat oldódik. Az ember-vásár és a hitvány besűgő históriája csak űrlentiek világában. A körkép ugyan megint szándékoltan teljes, mégsem berzenkedűnk. A tények beszélnek, lázítanak, a tendencia szerényebb, a túlhabzó stílus a múlté. Gergely a riport műfajához közelít (módszerében legalább!), gomolygó, túl tendenciózus expresszionizmusát tárgyilagosa célzatos-sággá fegyelmezi. A brutális nyomor, az űldözöttségében is legyűrhetetlen illegális mozgalom rajzán kívül az árulás és a szövete-kezés problémája gyötri az írók legtöbbet.

Kik és miért lesznek árulóvá, vagy kötnek szövetséget a mozgalommal életre-halálra. E két mű (főként a *Valami készűl*!) igazi feszűltségét ez az oknyomozó eljárás köl-csönzi.

Hasznos volt így, együtt látnunk a három kisregényt. A hangváltást, a higgadást érhattük tetten bennűk. Gergely leg-sajátabb s itt is formálódo írói hajlamai, fogásai (a heveny osztályharcos indulat, az oknyomozó módszer, a naturalista-expresszionista megjelenítés stb.) „megszűn-tette megtartott” formában tovább élnek a legnagyobb vállalkozás, a Dózsa-trilógia lap-jain. A kötet alkotásai ilyformán szuverén műként és előgyakorlatként egyaránt ta-nulságosak.

Lőrinczy Huba

Györi János: Áprily Lajos alkotásai és val-lomásai tükrében. Bp. Szépirodalmi K. 193 l. (Arcok és vallomások)

A Szépirodalmi Kiadó által 1966-ban megkezdett *Arcok és vallomások* c. sorozat immár hetedik köteteként jelent meg Györi János Áprily-biográfija. A kötet két rész-ből áll, nagyobbik fele (149 l.) a költő életét ismerteti, gazdagon idézve az önvallomások-ból és a kortársak visszaemlékezéseiből. Második, rövidebb része (40 l) foglalkozik Áprily költészetének taglalásával az „Idő-élmény és halálközelség” a „Kor- és alkat”, valamint a „Hagyomány és eredetiség” címszavak alatt. Igen bőven idézi az Áprily-irodalmat, jórészt az idézetek szerencsés válogatásának eredménye, hogy az olvasó-ban egységes, jól megalapozott kép alakul ki az életműrlől is. Helyesen, tartózkodik a szubjektív értékeléstől, de a túlzott esztéti-zálástól is. A mű célját szem előtt tartva kalauz kíván lenni, csak a már leszűrt és jól megalapozott ítéleteket fogja össze, rendezi egységes szemlélet alá, és nem tér ki a még vitás, problematikus kérdésekre.

Fentiek előrebocsátását szűkségesen láttuk ahhoz, hogy megállapíthassuk a mű értékes, ismeretterjesztő jellegének meg-felelő, magas színvonalú alkotás. Alábbiak-ban is inkább kiegészíteni, mint bírálni szeretnénk, rámutatva hiányosságaira. Úgy véljük hibája, hogy nem foglalkozik eléggé az író életében bekövetkezett sorsfordulók társadalmi körűlményeivel. Hiányoljuk egy-részt a parajdi környezet székely jellegének kihangsúlyozását, mely a szász családból származó, még félig német anyanyelvű gyer-meket felvértezte a magyar szó izeivel és erejével; másrészt az — igen sokat vita-tott — 1929-ben bekövetkezett Budapestre